

Małgorzata Gębka-Wolak

O nieswobodnej grupie syntaktycznej

Prace Językoznawcze 16/1, 45-61

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Gębka-Wolak
Andrzej Moroz
Toruń

O nieswobodnej grupie syntaktycznej

On the Concept of Non-Free Phrase

The paper concentrates on those linguistic expressions, which – despite their formal resemblance to syntactic groups – present certain features characteristic for linguistic units. Following Igor Mel'čuk's theory (presented in chapter 2), they are considered here as a type of non-free complex signs. The main part of our analysis is included in chapter 3, where we present a more precise theory of non-free syntactic group and its characteristic features.

Słowa kluczowe: współczesny język polski, składnia, frazeologia, nieswobodna grupa syntaktyczna, teoria frazemów Mielczuka, frazemy składniowe

Key words: contemporary Polish, syntax, phraseology, non-free (set) phrase, Mel'čuk's theory of phrasemes, syntactic phrasemes

1. Wprowadzenie

Problematyka artykułu dotyczy podjętych niedawno badań wyrażen, których status gramatyczny trudny jest do jednoznacznego ustalenia, a które roboczo nazywamy nieswobodnymi grupami syntaktycznymi¹. Chodzi o wyrażenia typu *będzie mi tu wybrzydzał!*, *ale żeby się zakochać w czymś takim*, zob. (1) – (2).

- (1) – Proszę mi zaczerpnąć zupy tak od spodu – prosi jeden ze studentów.
– Jeszcze co, będzie mi tu wybrzydzał! – odpowiedziała donośnie jedna z kucharek. (NKJP)²
- (2) Ja wszystko rozumiem, ale żeby zakochać się w czymś takim... (NKJP)

---

¹ Wstępne uwagi na temat specyfiki tego typu wyrażen oraz trudności z ich opisem za pomocą narzędzi składni sformalizowanej oraz w ramach koncepcji jednostki leksykalnej Andrzeja Bogusławskiego i kontynuatorów autorzy tego artykułu przedstawiają we wcześniejszych artykułach, zob. Gębka-Wolak (w druku), Moroz (2013).

Ostatecznym celem naszych badań jest wypracowanie takiej metody opisu, która pozwoli z należytą ścisłością i przy zachowaniu znacznego stopnia szczegółowości scharakteryzować wybrany obszar zjawisk językowych. Cel prezentowanego artykułu jest jednak znacznie skromniejszy. Po pierwsze, pragniemy zwrócić uwagę na zjawisko językowe, które wymyka się dystrybucyjnym opisom składniowym, których jesteśmy zwolennikami³. Ujmując rzecz najogólniej, preferowany przez nas aparat składni formalnej w ujęciu Zygmunta Saloniego i Marka Świdzińskiego (Saloni, Świdziński 1998) nie wystarcza do tego, by opisać niestandardowość związków składniowych zachodzących w obrębie interesujących nas wyrażen.

Po drugie, chcemy przedstawić jedną z możliwych do zastosowania ram metodologicznych dla opisu interesujących nas obiektów językowych⁴. Jest nią rozwijana w pracach Igora Mielczuka (Mel'čuk 1987; Мельчук 1995; Mel'čuk 2003; Mel'čuk 2008) oraz Lidii Jordańskiej i Igora Mielczuka (Йорданская, Мельчук 2007), a wykształcona na gruncie modelu Sens $\Leftrightarrow$ Tekst, koncepcja nieswobodnego znaku złożonego⁵, nazywanego także frazemem⁶.

---

² Przykłady opatrzone skrótem NKJP pochodzą z Narodowego Korpusu Języka Polskiego, udostępnionego na stronie internetowej <<http://www.nkjp.pl/>>, a opisanego w pracy *Narodowy korpus języka polskiego* (2012). Przykłady wyszukane w Internecie za pomocą wyszukiwarki GOOGLE są sygnalizowane skrótem Internet.

³ Autorzy opracowania w opisach składniowych nawiązują do formalnego nurtu polskiej składni strukturalnej w ujęciu Zygmunta Saloniego i Marka Świdzińskiego (Saloni, Świdziński 1998), rozwiniętego w kierunku badań nad pozycją składniową fraz różnego typu przez Marię Szupryczyńską (Szupryczyńska 1996) oraz Jej uczniów i współpracowników (Kosek 1999; Wiśniewski 2005; Bojałkowska 2010; Moroz 2010; Gębka-Wolak 2011).

⁴ Jest oczywiste, że możliwe są także inne koncepcje opisu. Jedną z nich mogłaby być koncepcja jednostki języka i gramatyki operacyjnej, opracowana przez Andrzeja Bogusławskiego (Bogusławski 1988). Wyrażenia traktowane w tym artykule jako nieswobodne grupy syntaktyczne notowane są zresztą w sondach słownikowych przygotowanych wg teorii Bogusławskiego (Bogusławski, Garnysz-Kozłowska 1979; Bogusławski, Wawrzyńczyk 1993; Bogusławski, Danielewiczowa 2005) jako przykłady użycia określonych jednostek języka lub operacji.

⁵ Ujęcie Mielczuka jest zgodne z propozycjami innych badaczy, np. z opracowaniem Nunberga i in. (Nunberg, Sag, Wasow 1994).

⁶ Rozumienie pojęcia frazemu w literaturze przedmiotu jest mocno zróżnicowane. W części polskich prac językoznawczych (np. Awdiejew 2001; Laskowska 2001) definicję przyjmuje się za Wojciechem Chlebą (Chlebda 1991: 27) i frazem rozumie się jako „każdy – niezależnie od jego statusu semantycznego i struktury formalnej – znak językowy, stanowiący nazwę potencjału treściowego (pojęcia), którą w danej sytuacji dla wyrażenia tego potencjału mówiący przywołuje (odtwarza) w charakterze jego względnie stałego symbolu”. Andrzej Maria Lewicki (Lewicki 2003: 264–265) i Piotr Müldner-Nieckowski (Müldner-Nieckowski 2007: 131–135) zawężają frazem do podgrupy związków frazeologicznych, zgodnie z tradycją nazywanych związkami łączliwymi. Z kolei definicja frazemu zaproponowana przez Wilgę Herman (Herman 2004) obejmuje także cechy pragmatyczne, które odróżniają frazem od frazeologizmu. Autorzy niniejszego opracowania zdecydowali się natomiast przyjąć definicję frazemu zaproponowaną w pracach badaczy wymienionych w tekście głównym. Jest ona bowiem najbliższa wizji opisywanych obiektów, które piszący te słowa traktują jako elementy z poziomu langue, a nie parole.

By ułatwić czytelnikowi śledzenie zasadniczej części artykułu, w której specyfikę obiektów naszych badań przedstawimy za pomocą aparatu należącego do koncepcji nieswobodnego znaku złożonego, w tym miejscu zasygnalizujemy, na czym polega różnica między standardowymi grupami syntaktycznymi⁷ a interesującymi nas obiektami, tj. nieswobodnymi grupami syntaktycznymi. Sprowadza się ona – w naszym przekonaniu – do nietypowej łączliwości komponentów, nieskładalności treści i odmienności konturu intonacyjnego. Cechy te poniżej zilustrujemy na przykładzie ciągu *będzie mi tu wybrzydzał*.

Występujący w (1) ciąg *będzie mi tu wybrzydzał* formalnie można zinterpretować jako grupę czasownikową konstytuowaną przez formę czasu przyszłego czasownika WYBRZYDZAĆ. Łatwo jednak zauważyć, że ciąg ten różni się od zdawałoby się analogicznych grup czasownikowych, takich jak: *Janek znowu będzie wybrzydzał na pogodę*, *Nie będzie już wybrzydzał*. Komponentem ciągu z (1) jest forma celownikowa o ustalonej postaci leksykalnej *mi*. Tymczasem formy celownikowe standardowo nie są składnikami rozwijającymi formy czasownika WYBRZYDZAĆ, por. (3) i (3a) – (3b).

(3) [...] istnieje duże prawdopodobieństwo, że większość dzieci nie będzie wybrzydzać i zje bez zbędnych fochów. (NKJP)

(3a)* [...] istnieje duże prawdopodobieństwo, że większość dzieci nie będzie rodzicom wybrzydzać i zje bez zbędnych fochów.

(3b)* [...] istnieje duże prawdopodobieństwo, że większość dzieci nie będzie mi wybrzydzać i zje bez zbędnych fochów.

Ponadto, porównywane grupy czasownikowe wymawiane są z inną intonacją. Kontur intonacyjny standardowej grupy czasownikowej, np. siedmiosylabowej *nie będzie już wybrzydzał*, nie podlega wyraźnej zmianie, podczas gdy zmiana ta towarzyszy realizacji także siedmiosylabowej grupy *będzie mi tu wybrzydzał* z (1). Różnica wysokości tonu podstawowego między początkowymi segmentami ciągu *będzie mi tu* a segmentami końcowymi *wybrzydzał* intuicyjnie wydaje się znacznie większa niż między segmentami *nie będzie już* a *wybrzydzał*.

Różnice formalne skorelowane są natomiast z uchwytą różnicą w komunikowanej treści. Za pomocą ciągu w (1) nadawca wypowiedzi wyraża bowiem swoje niezadowolenie wobec działania odbiorcy. Co więcej, ten sam „naddatek” treści w stosunku do standardowej grupy czasownikowej obserwujemy w ciągach z formami czasu przyszłego – i tylko z nimi – innych leksemów czasownikowych, np. *będzie mi krytykował, jak wychowuję, będą mi śmiecić pod oknami, będzie mi tu kłaki rozrzucał*. Oznacza to, że mamy do czynienia z mechanizmem

⁷ Za grupę syntaktyczną uznajemy każdy ciąg składników bezpośrednich wyodrębniony na dowolnym etapie oddolnej (redukcyjnej) analizy na składniki bezpośrednie (Saloni, Świdziński 1998: 268).

pozwalającym na utworzenie serii grup czasownikowych o specyficznej budowie i funkcji komunikatywnej, grup, które właśnie ze względu na ograniczenia nałożone na ich budowę i specyficzne znaczenie nazywać będziemy nieswobodnymi.

Zasady budowy i użycia nieswobodnych grup syntaktycznych wymagają innego aparatu opisu niż ten, który wystarcza do zdania sprawy z mechanizmu tworzenia standardowych grup syntaktycznych, opisanego przez Henryka Misza i Marię Szupryczyńską (zob. Misz, Szupryczyńska 1971; Misz 1967), a rozwinętego przez Salonięgo i Świdzińskiego (1998: 268–290). Wynika to, po pierwsze, z faktu, że elementy, które zdają się stanowić centra analizowanych struktur, tj. powtarzają się w serii analogicznych wyrażen, jak np. *będzie mi* w wyżej omawianych ciągach, zdecydowanie wykraczają poza zbiór znanych i opisanych elementów centralnych standardowych grup syntaktycznych.

Po drugie, konieczne jest rozszerzenie perspektywy badawczej o zjawiska należące do planu semantycznego. W tym celu autorzy artykułu zdecydowali się sięgnąć po narzędzia proponowane w pracach Mielczuka. Z jednej strony pozwalają one na zachowanie konsekwencji metodologicznej, z drugiej zaś dają możliwość pogłębionej analizy.

2. Koncepcja frazemu w ujęciu Igora Mielczuka

W koncepcji Mielczuka nieswobodnym znakiem złożonym, tj. frazemem, jest nazywane połączenie komponentów formalnych, które pewną porcję informacji⁸ wyraża w strukturze powierzchniowej za pomocą znaku złożonego budowanego nieregularnie i z ograniczeniami⁹. Nieswobodny znak złożony¹⁰ pozostaje w opozycji do znaku swobodnego i dlatego jest definiowany wyłącznie negatywnie, jako niemający wszystkich cech przypisywanych znakowi złożonemu swobodnemu. Zgodnie z definicją przedstawioną w pracy Jordańskiej i Mielczuka (Йорданская, Мельчук 2007: 227) połączenie swobodne to znak złożony,

⁸ Mielczuk (Mel'čuk 2003) wyraźnie oddziela informację, którą chce przekazać nadawca, od sensu, stanowiącego pierwszy poziom w modelu Sens ↔ Tekst. Zakłada bowiem, że produkcja tekstu obejmuje dwa etapy. Nadawca wychodzi od porcji informacji C, którą chce w danej sytuacji wyrazić za pomocą tekstu w języku L. Konstruuje dla C reprezentację semantyczną 'S', tzn. „realizuje” odpowiedniość C ↔ 'S'. Następnie konstruuje dla 'S' tekst /T/, „realizując” w ten sposób odpowiedniość 'S' ↔ /T/.

⁹ „Un syntagme de L est *non libre* ou un *phrasème* si, et seulement si, il ne peut pas être construit, à partir d'un contenu informationnel donné, de façon RÉGULIÈRE et NON CONTRAINTE.” (Mel'čuk 2003).

¹⁰ O połączeniach wyrazowych swobodnych i nieswobodnych mowa także w pracach polskich badaczy zagadnień frazeologicznych (Lewicki 2003: 266; Pajdzińska 2006: 23), jednak – inaczej niż w pracach Mielczuka – nie są one traktowane jako terminy wchodzące w skład siatki pojęć.

który powstaje w wyniku połączenia znaku A, mającego treść ‘A’, formę /A/ i syntaktykę Σ_A ¹¹, ze znakiem B, mającym treść ‘B’, formę /B/ i syntaktykę Σ_B . Znak złożony $A \oplus B$ ma treść ‘A $\oplus$ B’, formę /A $\oplus$ B/ i syntaktykę $\Sigma_A \oplus \Sigma_B$. Innymi słowy, istotą połączenia swobodnego jest całkowita złożeniowość sensu, formy i syntaktyki poszczególnych komponentów. Z kolei tym, co wyróżnia połączenie nieswobodne, jest ograniczenie złożeniowości w zakresie co najmniej jednej z przedstawionych cech. Któraś z właściwości znaku podlega więc frazeologizacji.

Mielczuk (Mel’čuk 2008) uściśla, że swoboda połączenia lub jej brak ujawnia się nie tylko na osi syntagmatycznej, ale także na osi paradygmatycznej. W połączeniach swobodnych nadawca wybiera A niezależnie od B i odwrotnie. Ponadto może użyć dowolnego A’ lub B’, które jest wystarczająco synonimiczne, by zastąpić A lub B. Przykładem wyrażień, które na obu osiach spełniają definicję swobodnego połączenia, są w języku polskim ciągi *jem śniadanie*, *zabawka dziecka*, *czerwona parasolka*. Nasuwa się tu analogia do klasycznej zasady proporcjonalności. Znaki wchodzące w skład grup swobodnych rozłącznie wchodzą w układy proporcjonalne, np. *czerwona parasolka* : *czerwony płaszcz* : *kolorowa parasolka* : *kolorowy płaszcz*.

Jeśli chodzi o połączenia nieswobodne, wymiana leksykalna na osi paradygmatycznej jest ograniczona, choć przedstawia obraz dość złożony. Z jednej strony mamy do czynienia z ciągami typu *rzucić mięsem*, *gryźć ziemię*, tradycyjnie nazywanymi idiomami, w których wymiana komponentów leksykalnych nie jest dozwolona. Po przeciwnej stronie należy natomiast umieścić interesujące nas obiekty, w których dopuszczalna jest dość swobodna wymiana co najmniej jednego komponentu, np. *będzie mi tu wybrzydzał* / *rozkazywał* / *mądrzył się* / *kradł* / *kaprysił* / *pyskował* / *podpowiadał* itd. Pomiedzy tymi skrajnościami mamy zaś do czynienia z wyrażeniami o zróżnicowanym stopniu wymienności komponentów leksykalnych, np. *odprawił* / *odesłał z kwitkiem*, *wyleciało* / *wypadło* / *wyszło z głowy*.

Zwróćmy uwagę na to, że nierzadko ta sama informacja może być wyrażana zarówno za pomocą połączenia swobodnego, zob. (4), jak i nieswobodnego, zob. (4a).

(4) Same dziury na tej ulicy. Nie można tu jechać rowerem.

(4a) Same dziury na tej ulicy. I jedź tu człowieku rowerem.

¹¹ Symbole Σ_A , Σ_B itd. w pracy Jordańskiej i Mielczuka (Йорданская, Мельчук 2007) są używane na oznaczenie właściwości syntaktycznych znaków językowych A, B itd. Syntaktyka znaku obejmuje jego walencję czynną i bierną. Symbol „ $\oplus$ ” oznacza połączenie (scalenie) dwóch znaków językowych, dokonywane zgodnie z prawami gramatycznymi danego języka.

Jest oczywiste, że frazemy – rozumiane jako nieswobodne znaki złożone – obejmują wielce zróżnicowany zbiór obiektów¹², który wymaga gruntownego opisu, w szczególności opracowania klasyfikacji. Mielczuk i Jordańska jej nie przedstawiają, podają natomiast cztery kryteria, które mogą posłużyć do jej zbudowania (Йорданская, Мельчук 2007: 301–302). Należy podkreślić, że kryteria nie stanowią systemu hierarchicznego, a ich kombinacja prowadzi do wyróżnienia 54 teoretycznych typów frazemów, z których zresztą nie wszystkie znajdują potwierdzenie w tekstach. Co więcej, w znanych autorom artykułu pracach Mielczuka nie został przedstawiony podział frazemów uwzględniający podane kryteria łącznie. Jak się wydaje, proponowane kryteria mogłyby posłużyć do zbudowania klasyfikacji dzielącej cały zbiór frazemów na podklasy parami rozłączne. Nie jest to jednak celem prezentowanego artykułu, dlatego w dalszej części tego punktu ograniczymy się do prezentacji kryteriów, a wyróżnione na ich podstawie frazemy zilustrujemy materiałem zaczerpniętym z języka polskiego.

Pierwszym kryterium jest udział pragmatyki w procesie frazeologizacji. Na jego podstawie zbiór frazemów rozpada się na dwa podzbiory: frazemy pragmatyczne¹³ (pragmatemy) i frazemy semantyczne. W przypadku frazemu pragmatycznego brak swobody w dobieraniu jego komponentów jest motywowany jedynie sytuacją komunikatywną. Oznacza to, że na mocy obowiązującej w danym języku konwencji z określoną sytuacją komunikatywną związane są wyrażenia o ustalonym składzie leksykalnym. Pragmatemami są np. wyrażenia *Zakaz parkowania / Nie parkować*, umieszczane na tablicach zabraniających stawiania samochodów w danym miejscu. Tylko na mocy zwyczaju językowego w tej samej sytuacji nie używa się bowiem nieróżniących się od nich treścią wyrażeń *Nie wolno parkować / Parking zabroniony*. Pragmatemami są także wyrażenia zwyczajowo pojawiające się w zakończeniach listu, np. *Z wyrazami szacunku / Z poważaniem / Łączę wyrazy szacunku*, czy też słyszane na sali sądowej *Proszę wstać, sąd idzie*. W przypadku frazemu semantycznego zakłócenie swobody doboru komponentów nie ma związku z sytuacją komunikatywną. Istotą frazemu semantycznego jest to, że przejście sensu w tekst¹⁴ nie następuje regularnie,

---

¹² Mielczuk podkreśla, że frazemy są rozpowszechnione i w języku literackim, i w mówionym. Co więcej, ich znajomość i sposób użycia pozwala na odróżnienie rodzimego użytkownika języka od obcokrajowca, który dobrze opanował dany język. Rodzimy użytkownik języka porozumiewa się za pomocą frazemów.

¹³ W literaturze nazywane są także formułami mowy (речевая формула) (zob. Баранов, Добровольски 2003) lub formułami językowymi (Bartmiński 1973: 42–58; Umińska-Tytoń, Bieńkowska 2004).

¹⁴ Trzeba mieć na uwadze, że koncepcja frazemu jest częścią modelu Sens ↔ Tekst, w którym język naturalny jest opisywany jako system odpowiedniości między sensem a tekstem, modelowanych za pomocą wieloetapowych reguł przechodzenia reprezentacji semantycznej w reprezentację fonetyczną.

tj. na bazie słownika i reguł gramatycznych danego języka. Przy czym stopień nieregularności jest zróżnicowany, co w pracy Mielczuka i Jordańskiej (Йорданская, Мельчук 2007: 302) stanowi drugie kryterium podziału frazemów.

Na jego podstawie wyróżnia się frazemy kompletne, kolokacje i quasi-frazemy. Frazemy kompletne, zwane też idiomami, np. *gryźć ziemię*, *gryźć kamienie*, *rzucić mięsem*, zasadniczo nie zawierają sensu poszczególnych komponentów. Jak wiadomo, *gryźć ziemię* to ‘nie żyć’, *gryźć kamienie* to ‘nie mieć co jeść’, a *rzucić mięsem* to ‘mówić słowa wulgarne’.

Cechą kolokacji (półfrazemów), np. *biała kawa*, *lustro weneckie*, *zdać egzamin*, jest to, że jeden z komponentów, tzw. baza kolokacji, jest wybierany ze słownika i do półfrazemu wnosi swój słownikowy sens. Wybór drugiego komponentu, tj. kolokatu, podlega ograniczeniom, a jego znaczenie może się zawierać w znaczeniu półfrazemu lub nie. Bazą półfrazemu *biała kawa* o znaczeniu ‘kawa z produktami mlecznymi’ jest *kawa*, a kolokatem – *biała*. Wybór kolokatu jest ograniczony do jednego lub kilku elementów, np. *kawa z mlekiem*, *kawa ze śmietanką*. Dewiacyjne są natomiast wyrażenia *mleczna kawa*, czy *śmietankowa kawa*, mimo że *mleczny* i *śmietankowy* także odnoszą się do produktów mlecznych.

Z kolei znaczenie quasi-frazemu zawiera znaczenie obu komponentów, przy czym żadne z nich nie jest komunikatywną dominantą znaczenia całego frazemu. Quasi-frazemem wydaje się np. wyrażenie *książka doręczeń*, które jest nazwą zeszytu, w którym kwituje się odbiór doręczonych przesyłek. Związek znaczenia całego ciągu ze znaczeniem jego komponentów jest bowiem zachowany w ograniczonym stopniu.

Trzecim kryterium podziału frazemów jest typ jednostki, w której obrębie dochodzi do frazeologizacji. Na jego podstawie Mielczuk i Jordańska (Йорданская, Мельчук 2007: 296–299; 301) wyróżniają frazemy: (a) na poziomie morfologicznym, tj. nieswobodne połączenia morfemów w obrębie jednego słowa, np. *przeor+ysza*¹⁵, (b) na poziomie leksykalnym, tj. nieswobodne połączenia słów, zwane też frazemami leksykalnymi (Мельчук 1995: 338), np. *diabli biorą grunt / ziemia usuwa się spod stóp*, i (c) frazemy na poziomie syntaktycznym, czyli frazemy składniowe¹⁶. Frazem składniowy jest powierzchniowosyntaktycznym drzewem, w którego węzłach nie znajdują się pełnoznaczne leksemy, lecz zmienne leksykalne lub słowa funkcyjne, które dysponują określonym

¹⁵ Nieregularność morfologiczna formy *przeorysza* polega na nieswobodnym wyborze gramatycznego morfemu słowotwórczego. Będący wykładnikiem płci morfem *-ysza* łączy się bowiem tylko z jednym rdzeniem, tj. *przeor*.

¹⁶ Mielczuk zaznacza, że wprowadzenie do opisu pojęcia frazemu składniowego postulował Jacques Veyrenc (Veyrenc 1986). Należy dodać, że na gruncie języka rosyjskiego tego typu struktury, nazywane także *фразеологизированными структурами*, były przedmiotem analiz innych badaczy (zob. Величко 2010).

znaczeniem, formą i syntaktyką¹⁷. W języku polskim za frazem składniowy można by uznać schemat X_{dat} *nie do* Y_{gen} , którego realizacją są wyrażenia *Marcie nie do tańca teraz, nie do śmiechu mi, nam nie do wojny*, przekazujące treść ‘z jakiegoś powodu X nie może / nie chce robić czynności wyrażonej w Y’¹⁸.

Czwarte kryterium opisu uwzględnia komponent znaku językowego, który podlega frazeologizacji, czyli jest dobierany nie na podstawie ogólnej reguły. W przypadku frazemów kompletnych, półfrazemów i quasi-frazemów frazeologizacja dotyczy semantycznej strony znaku. W grupie frazemów Mielczuk umieszcza ponadto wyrażenia regularne semantycznie, w których odstępstwo od reguł danego języka dotyczy tylko formalnej strony znaku złożonego. Tego typu nieregularność przysługuje formom supletywnym. Stosunkowo rzadko frazeologizacji podlega tylko syntaktyka znaku. Zjawisko to polega na tym, że znak złożony dysponuje takimi właściwościami syntaktycznymi, które nie wynikają z syntaktyki jego komponentów. Na przykład wyrażenie *nadarzyła się okazja* jako całość łączy się z bezokolicznikiem, np. *Nadarzyła się okazja spędzić wakacje w Anglii*, mimo że żaden z komponentów osobno takiej łączliwości nie wykazuje, por. **nadarzyło się spędzić wakacje, *okazja spędzić wakacje*.

3. Nieswobodna grupa syntaktyczna i jej parametry

Opisane w p. 2. wyróżniki frazemów pomogą nam lepiej przedstawić istotę interesujących nas obiektów językowych, tj. nieswobodnych grup syntaktycznych. Należy przy tym podkreślić, że nieswobodną grupę syntaktyczną traktujemy jako jeden z typów nieswobodnych znaków złożonych, rozumianych zgodnie z przedstawionym wyżej ujęciem Mielczuka.

¹⁷ „Синтаксическая фразема представляет собой поверхностно-синтаксическое дерево, в числе узлов которого нет полнозначных лексических узлов (а есть только лексемные переменные или служебные слова), но которые при этом обладает своим особым означаемым, имеет в качестве означающего особую синтаксическую конструкцию и особую просодию и обнаруживает специфическое поведение, описываемое особой синтактикой” (Йорданская, Мельчук 2007: 298).

¹⁸ Warto dodać, że w najnowszych pracach rosyjskich osadzonych w ramach modelu Sens ↔ Tekst używa się dwóch definicji frazemu syntaktycznego. Poza przytoczonym w tekście ujęciem Mielczuka funkcjonuje zakresowo szersze ujęcie Jomdina (Йомдин 2003), przyjęte np. także w pracy Апресяна i in. (Апресян, Богуславский, Йомдин, Санников 2010). Dla frazemu syntaktycznego w koncepcji Mielczuka kluczowy jest fakt braku złożeniowości (kompozycjonalności) znaczenia, która w koncepcji Jomdina nie jest konieczną cechą frazemu syntaktycznego. Frazemy syntaktyczne „обладают синтаксической спецификой по сравнению с нефразеологическими сочетаниями” (Апресян, Богуславский, Йомдин, Санников 2010: 141).

3.1. Cechy definicyjne

Biorąc pod uwagę pierwsze z podanych w p. 2. kryteriów podziału frazemów, mianowicie udział pragmatyki w procesie frazeologizacji, interesujące nas wyrażenia należy zaliczyć do klasy frazemów semantycznych, tj. takich, w których frazeologizacja obejmuje semantyczną stronę znaku złożonego. Można więc przyjąć założenie, że nieswobodna grupa syntaktyczna danego typu dysponuje określonym znaczeniem, którego nie można dystrybuować pomiędzy jej komponenty. Nie jest przy tym wykluczone, że wyrażenia te będą jednocześnie nośnikami jakiegoś parametru pragmatycznego. Na przykład wyrażenia typu *będzie mi tu wybrzydzał, będą mi śmieć pod oknem* informują o tym, że nadawca jest wyższy rangą od odbiorcy, są więc używane, gdy relacja między komunikującymi się jest relacją „z góry na dół”. Ponadto nieregularności semantycznej może towarzyszyć nieregularność na poziomie syntaktycznym (kryterium czwarte), przejawiająca się tym, że grupa jako całość dysponuje właściwościami syntaktycznymi, których nie mają jej komponenty.

Nieswobodne grupy syntaktyczne są frazemami semantycznymi o zróżnicowanym stopniu nieregularności znaczenia (kryterium drugie). Wyrażenia *narta w nartę, kijek w kijek, zderzak w zderzak* mają znaczenie w niewielkim stopniu nawiązujące do znaczenia komponentów leksykalnych. Niezależnie od składu leksykalnego wyrażają bliskość w przestrzeni dwóch obiektów. Pewne cechy semantyczne wymiennych komponentów leksykalnych pozostają jednak w mocy, choć nie stanowią dominanty semantycznej. Gdy mówimy, że *Zawodnicy jechali narta w nartę / kijek w kijek / zderzak w zderzak*, to chcemy powiedzieć, że osoby poruszały się w przestrzeni w niewielkiej odległości od siebie. Dodatkowo informujemy natomiast o sposobie poruszania się obiektów, tj. na nartach lub samochodem. Z kolei w wymienionych w p. 1. wyrażeniach *będzie mi krytykował, jak wychowuję, będą mi śmieć pod oknami, będzie mi tu klaki rozrzucał* podlegający wymianie segment czasownikowy nie traci indywidualnego znaczenia leksykalnego. Podobnie rzecz się ma w wyrażeniu *Jakie tam zdążył*, które można objaśnić jako ‘nie zdążył’. Zmienny komponent czasownikowy wybierany jest regularnie ze słownika. Znaczenie negacji realizowane jest zaś nieregularnie, poprzez cechy suprasegmentalne oraz konfigurację komponentu niepodlegającego substytucji *jakie tam* i czasownikowej zmiennej leksykalnej. Innym przykładem nieregularności semantycznej jest zjawisko, które roboczo nazwaliśmy neutralizacją funkcji semantycznych. Dochodzi do niej np. w wyrażeniach typu *Kogo ja nie spotkałem, Z kim on nie pił, Czego ja nie widziałem, Gdzie ja nie byłem*. Będące ich komponentami formy zaimków KTO, CO, GDZIE itp. nie służą bowiem do tworzenia pytań o uzupełnienie.

Z kolei na podstawie trzeciego z wymienionych przez Mielczuka kryteriów opisu frazemów interesujące nas obiekty można uznać za frazemy płaszczyzny

składniowej. Frazeologizacji podlega bowiem mechanizm składniowy. Należy przez to rozumieć, że określone znaczenie konstytuuje się na płaszczyźnie formalnej poprzez swoistą konfigurację komponentów segmentalnych i suprasegmentalnych. Komponenty segmentalne muszą przy tym spełniać następujące warunki. Po pierwsze, przynajmniej jeden komponent segmentalny nie ma ściśle ustalonej postaci leksykalnej, stanowi tzw. zmienną leksykalną, np. *skandal nad skandale, owoc nad owoce, pieśń nad pieśniami*. Po drugie, kształt komponentu leksykalnego, który nie podlega wymianie, tj. stałej leksykalnej, nie jest tożsamy z kształtem wyrażen autosyntagmatycznych, takich jak czasowniki, rzeczowniki, liczebniki, przymiotniki czy przysłówki.

Zadaniem badacza powinno być ustalenie typów nieswobodnych grup syntaktycznych właściwych dla danego języka naturalnego. Punktem wyjścia musi być jednak analiza konkretnego materiału. On bowiem dostarcza przykładów ich użycia. Na początkowym etapie badań konieczne jest więc ustalenie procedury identyfikacyjnej. Do jej przedstawienia nie jesteśmy jeszcze gotowi. Ograniczymy się więc do omówienia tych parametrów nieswobodnych grup syntaktycznych, które – naszym zdaniem – będą przydatne do identyfikacji interesujących nas obiektów. Najpierw (p. 3.2.) przedstawimy podstawowe schematy budowy interesujących nas wyrażen i uściślimy, jak należy rozumieć zmienną leksykalną. Następnie (p. 3.3.) zwrócimy uwagę na restrykcje dotyczące łączliwości komponentów nieswobodnych grup syntaktycznych, tj. przedstawimy uwagi na temat ich składni wewnętrznej.

3.2. Schemat budowy

Na podstawie wstępnej obserwacji materiału wydaje nam się, że poza wcześniej wymienionymi ciągami do zbioru nieswobodnych grup syntaktycznych należałyby także struktury typu *gdzie ja nie byłem, ja ci pokrzyczę pod oknami, i jedź tu człowieku rowerem, co to za dziewczyna!, to sobie czytaj, jaki on tam nasz, mieć mam, czytać nie czytam* itp. Każda z nich jest nośnikiem swoistego znaczenia. Na przykład struktury typu *gdzie ja nie byłem* przekazują znaczenie mnogości i różnorodności subiektów, obiektów, czynności, okoliczności, wyrażanych w strukturze powierzchniowej za pomocą zmiennej czasownikowej. Struktury typu *ja ci pokrzyczę pod oknami* wyrażają zaś dezaprobatę dla czynności osób, do których wyrażenie jest adresowane, i groźbę przeciwdziałania. Każdemu znaczeniu odpowiada w strukturze powierzchniowej indywidualny układ elementów segmentalnych i suprasegmentalnych. Układy te można jednak sprowadzić do dwóch powtarzających się schematów. Do ich wyróżnienia wykorzystamy kryterium obecności komponentu segmentalnego niepodlegającego swobodnej wymianie.

Pierwszy typ stanowią schematy bez komponentów segmentalnych niepodlegających swobodnej wymianie. Typ realizują np. wyrażenia *mieć mam, wiedzieć wiem, sprawdzić sprawdziłam*. Schemat ich budowy można przedstawić za pomocą formuły $X_{inf} X_{fin}$, w której X oznacza zmienne leksykalne będące formami tego samego leksemu. Dolne subskrypty kodują zaś informację na temat cech gramatycznych tych form. Do drugiego typu zaliczamy schematy zawierające komponenty segmentalne niepodlegające swobodnej wymianie (stałe leksykalne). Typ ten realizują np. wyrażenia *czytać nie czytam, palić nie palę, jeść nie jem*. Schemat ich budowy można przedstawić za pomocą formuły $X_{inf} \text{nie } X_{fin}$, która od podanej wyżej różni się tylko obecnością segmentu *nie*, niepodlegającego wymianie.

Zwróćmy uwagę na to, że w niektórych schematach zawierających komponent segmentalny niepodlegający swobodnej wymianie mogą występować także elementy niekonieczne, tj. takie, których redukcja nie unicestwia znaczenia całego wyrażenia. Wyrażenia typu *co to za dziewczyna!, co to za facet!, co za historia!, co za widok!* są zbudowane na podstawie schematu *co [to] za X_{nom} !* Komponent leksykalny niepodlegający swobodnej wymianie składa się z dwóch elementów, tj. *co, za*. Dodatkowym elementem wyrażenia może być *to*.

Uściślijmy teraz, co to znaczy, że komponent podlega swobodnej substytucji, czyli jest uznawany za zmienną leksykalną.

Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na to, że chodzi o substytucję, która zdecydowanie wykracza poza wymiany, którym podlegają segmenty wyrazów uznawanych w literaturze za związki frazeologiczne. Jak wiadomo, wymiana komponentów frazeologizmów zawsze ma ograniczony charakter (zob. Lewicki 2003; Kosek 2011; Węgrzynek, Przybylska, Żmigrodzki 2012). W grę wchodzi wymiany gramatyczne warunkowane kategoriami fleksyjnymi właściwymi dla danego segmentu, np. *zwinął || zwinęła || zwinęli chorągiewkę*, lub mechanizmem słowotwórczym, np. *ukręcić łeb || ukręcenie łba*. Z kolei wymiany leksykalne nie wykraczają poza zamkniętą listę jednostek synonimicznych, np. *dolożyliśmy || dorzuciliśmy cegielkę, cienko przedzie || śpiewa*. Substytucja, z którą mamy do czynienia w badanych wyrażeniach, przypomina raczej wypełnianie pozycji składniowej przez frazę określonego typu. Wynika to przede wszystkim z faktu, że substytutów nie można wyliczyć¹⁹, nie stanowią bowiem zamkniętej listy, jak np. w wyrażeniach typu *ma / hoduje węża w kieszeni, robić/stroić ceregiele, przepaść / przegrać z kretešem*.

Mówiąc o swobodnej substytucji, mamy więc na myśli możliwość wstawiania w dane miejsce zróżnicowanych komponentów leksykalnych lub ich grup, co ilustrują przykłady (5) – (8)²⁰.

¹⁹ Wyjątek stanowią wyrażenia, w których komponent zmienny reprezentuje klasę gramatyczną o wyraźnie ograniczonej liczbie elementów, np. klasę zaimków osobowych.

²⁰ Komponenty wymienne zostały pogrubione.

- (5) Ale żeby zaraz **projektować / wznawiać nakład / robić z tego model rzeczywistości / prezent fundować / nazywać to poezją?**
 (6) Będzie mi tu **protestował / mówić, jak mam wychowywać / śmiecić pod oknami.**
 (7) **Gdzie ja nie byłem / Czego on nie opowiadał. / Z kim myśmy się nie widzieli.**
 (8) I **oszczędzaj** tu człowieku **wodę / I zgadnij** tu człowieku **kogo powiadomić / I znajdź** tu człowieku **wyjście z sytuacji / I weź** tu człowieku **znajdź pracę.**

Ważne jest to, że wymiana komponentu leksykalnego nie pociąga za sobą zmiany znaczenia, które można przypisać nieswobodnej grupie syntaktycznej, co potwierdza funkcjonalną tożsamość substytutów. Na przykład dla wyrażen w (8) wspólna jest paralokucja: ‘zwrot wyrażający, że czynność wskazana komponentem zmiennym nie jest możliwa do wykonania’.

Trzeba podkreślić, że swobodnej substytucji nie należy traktować jako dowolności realizacji zmiennej leksykalnej. Wymiennosc komponentu podlega bowiem ograniczeniom leksykalnym i to nierzadko takim, które wykraczają poza spotykane w standardowych pozycjach składniowych ograniczenia selekcyjne, warunkowane cechami semantycznymi nadrzędnika. Wyrazistym przykładem takiego ograniczenia jest wymóg realizacji komponentów zmiennych przez formy tych samych leksemów, jak np. w wyrażeniach typu *narta w nartę, czytać czytam czy gada, byle gadać*, zob. (9).

- (9) Piją, byle pić / mówiła, byle mówić.

Innym ograniczeniem leksykalnym jest konieczność realizacji zmiennej czasownikowej przez formę czasownika dokonanego, por. (10) i (10a).

- (10) Dziadek, jak nie walnie pięścią w stół, aż się szklanki zatrzęsły. (Bogusławski, Danielewiczowa 2005: 113)
 (10a) *Dziadek, jak nie wali pięścią w stół, aż się szklanki zatrzęsły.

Podstawienie za dokonany leksem czasownikowy leksemu niedokonanego powoduje dewiacyjność całego wyrażenia. Zakłóca bowiem wyrażenie treści, którą Bogusławski i Danielewiczowa (Bogusławski, Danielewiczowa 2005: 113) objaśniają za pomocą następującej paralokucji: ‘zwrot wyrażający myśl, że zdanie wskazane w _ [zmiennej leksykalnej – M.G.W., A.M.] zaszło w sposób gwałtowny i nieoczekiwany dla mówiącego’.

3.3. Składnia wewnętrzna

Pod względem pełnionej funkcji badane wyrażenia ujmowane jako całości zasadniczo nie różnią się od swobodnych grup syntaktycznych. Konstytuują wypowiedzenia lub stanowią ich człony, tj. realizują określone pozycje syntaktyczne. Na przykład wyrażenia zawierające w swym składzie zmienny komponent czasownikowy w wypowiedzeniu zwykle funkcjonują jak grupy czasownikowe. Konstytuują więc wypowiedzenia, np. *Będzie mi tu wybrzydzał!, I jedź tu człowieku rowerem, Gdzie ja nie byłem!, Jak jej nie nakarmić, Jakie tam zdążył.* Z kolei wyrażenia zawierające zmienne komponenty nominalne mogą zajmować pozycje syntaktyczne, np. przyczasownikowe, jak w zdaniu *Nazjeżdżało się samochodów a samochodów*, lub też funkcjonują samodzielnie (nie zajmują pozycji syntaktycznej), np. *Córka jak córka, ale mamusia. Z tej dopiero jest artystka*²¹.

Nieregularność badanych wyrażeń dotyczy natomiast relacji składniowo-semantycznych zachodzących w ich obrębie, czyli składni wewnętrznej komponentów.

Dla zmiennych leksykalnych znamienne jest to, że tracą część swoich właściwości syntaktycznych, innymi słowy – tracą swoją syntaktyczną niezależność. Przejawia się to rozmaicie, m.in. poprzez restrykcje nałożone na ich uporządkowanie linearnie względem stałej leksykalnej z jednej strony, i względem wyrażeń stanowiących kontekst nieswobodnej grupy syntaktycznej z drugiej strony. Wyraziste ograniczenie szyku zachodzi w wyrażeniach typu *I jedź tu człowieku rowerem*, zob. (4a). Obejmuje ono zarówno szyk zmiennej leksykalnej, frazy czasownikowej z formą trybu rozkazującego, względem stałej leksykalnej *i tu człowieku*, jak i szyk segmentów realizujących zmienną leksykalną, tj. podrzędników formy czasownikowej. Miejsce dla formy trybu rozkazującego jest zarezerwowane między segmentem *i* a segmentem *tu człowieku*. Ewentualne podrzędniki formy trybu rozkazującego umieszcza się zaś bezpośrednio po segmencie *człowieku*, np. *i zgadnij tu człowieku, kiedy spadnie śnieg, i znajdź tu człowieku pracę*. Rozbudowana realizacja frazy czasownikowej na linii tekstu realizowana jest więc w sposób obligatoryjnie nieciągły.

Innym przejawem utraty niektórych właściwości syntaktycznych zmiennej leksykalnej jest ograniczenie jej realizacji do grup nierozwiniętych. Restrykcja ta dotyka w szczególności zmiennych komponentów nominalnych, na które nałożone jest wspomniane w poprzednim punkcie ograniczenie leksykalne: konieczność realizacji przez formy tych samych leksemów. Próba rozwinięcia form rzeczownikowych skutkuje dewiacyjnością całego wyrażenia, por. (11) i (11a).

(11) Jechali narta w nartę / kijek w kijek / zderzak w zderzak / szprycha w szprychę.

²¹ Przykład cytujemy za: Bogusławski, Danielewiczowa 2005: 112.

(11a)* Jechali narta biegowa w nartę biegową / kijek narciarski w kijek narciarski / plastikowy zderzak w plastikowy zderzak / brudna szprycha rowerowa w brudną szprychę rowerową.

Należy podkreślić, że komponenty zmienne tracą także indywidualne właściwości prozodyczne. Interesującym nas wyrażeniem jako całości przysługuje bowiem zestaw określonych cech prozodycznych: kontur intonacyjny, akcent czy iloczas. Prozodycznym wyróżnikiem wyrażenia z komponentem niewymienionym *ale żeby* jest intonacja pytająca padająca na komponent wymienny, tj. frazę bezokolicznikową. Na ostatni segment frazy bezokolicznikowej pada też akcent zdaniowy.

Wyżej wymienione, a także rozmaite inne ograniczenia, np. dotyczące kategorii gramatycznych komponentu zmiennego, tj. wartości czasu, trybu, liczby itp.²², świadczą o tym, że składnia wewnętrzna badanych wyrażen ma charakter zindywidualizowany, dlatego trzeba ją opisywać osobno dla każdego typu nieswobodnej grupy syntaktycznej. Co więcej, to właśnie te ograniczenia można uznać za środki formalne, które pozwalają na ukonstytuowanie się w strukturze powierzchniowej indywidualnego znaczenia grupy nieswobodnej.

4. Zakończenie

Na początku artykułu o interesujących nas wyrażeniach językowych napisaliśmy, że ich status gramatyczny trudny jest do jednoznacznego ustalenia. Stwierdzenie to nie zostało poparte argumentacją, gdyż ta możliwa jest dopiero po choćby ogólnym przedstawieniu właściwości badanych wyrażen. Poczynione w artykule obserwacje pozwalają zatem wyjaśnić, na czym polega trudność z ustaleniem gramatycznego statusu nieswobodnych grup syntaktycznych.

Problem sprowadza się do tego, że grupy nieswobodne mają zarówno cechy jednostki leksykalnej, jak i konstrukcji składniowej. Te wielosegmentowe ciągi są nośnikami znaczenia, którego nie można dystrybuować pomiędzy poszczególne komponenty. Co więcej, ważnym formalnym środkiem pozwalającym na ukonstytuowanie się znaczenia w strukturze powierzchniowej są cechy supra-segmentalne. Jednocześnie można by powiedzieć, że jak na jednostki leksykalne badane wyrażenia są znakami „zbyt mało gotowymi”, gdyż co najmniej jeden komponent ciągu podlega swobodnej substytucji, jest tzw. zmienną leksykalną. Oznacza to, że przy zachowaniu tego samego znaczenia w dane miejsce ciągu można wymiennie wstawiać zróżnicowane komponenty leksykalne, a nawet ich grupy. Mechanizm ten zdaje się przypominać wypełnianie pozycji składniowych otwieranych przez nadrzędnik danej grupy syntaktycznej. Komponent nieswobodnej

²² Przykłady ograniczeń kategoryalnych szerzej omówiono w artykule M. Gębki-Wolak (w druku).

grupy syntaktycznej niepodlegający substytucji, tak jak nadrzędnik, wydaje się kontrolować dobór leksykalny komponentu zmiennego, a także jego cechy gramatyczne. Trudno jednak obronić takie uzasadnienie ograniczeń leksykalnych i gramatycznych, którym podlega zmienna leksykalna. Wśród komponentów części nieswobodnych grup syntaktycznych brak bowiem obligatoryjnego czy nawet fakultatywnego komponentu leksykalnego niepodlegającego wymianie. Ciąg składa się bowiem wyłącznie ze zmiennych leksykalnych. Należy ponadto zwrócić uwagę na indywidualny charakter mechanizmu składniowego regulującego łączenie komponentów wewnątrz nieswobodnych grup syntaktycznych.

Gdzie więc jest miejsce nieswobodnych grup syntaktycznych: w gramatyce czy w słowniku? Ze względu na asumaryczność semantyczną nieswobodne grupy syntaktyczne należy uznać za jednostki leksykalne i umieścić w słowniku. Trzeba jednak podkreślić, że są to jednostki specyficzne. Wymienność wchodzących w ich skład komponentów segmentalnych znacznie przekracza bowiem granice standardowej wariantywności elementów jednostki leksykalnej. W skrajnych sytuacjach stałym elementem nieswobodnej grupy syntaktycznej jest jedynie jej wzorzec składniowy.

Literatura

- Awdziejew A. (2001): *Problemy wyodrębniania i klasyfikacji frazemów*. [W:] *Frazeografia słowiańska*. Red. M. Balowski, W. Chlebda. Opole, s. 195–201.
- Bartmiński J. (1973): *O języku folkloru*. Wrocław.
- Bogusławski A. (1988): *Preliminaria gramatyki operacyjnej*. „Polonica XIII”, s. 163–223.
- Bogusławski A., Danielewiczowa M. (2005): *Verba polona abscondita. Sonda słownikowa III*. Warszawa.
- Bogusławski A., Garnysz-Kozłowska T. (1979): *Addendum to Polish phraseology. Introductory issue. Addenda do polskiej frazeologii*. Zeszyt wstępny. Edmonton.
- Bogusławski A., Wawrzyńczyk J. (1993): *Polszczyzna, jaką znamy. Nowa sonda słownikowa*. Warszawa.
- Bojałkowska K. (2010): *Opis składniowy imiesłówów przysłówkowych we współczesnym języku polskim*. Toruń.
- Chlebda W. (1991): *Elementy frazematyki*. Opole.
- Chlebda W. (2010): *Nieautomatyczne drogi dochodzenia do reproduktów wielowyrazowych*. [W:] *Na tropach reproduktów. W poszukiwaniu wielowyrazowych jednostek języka*. Red. W. Chlebda. Opole, s. 15–35.
- Gębka-Wolak M. (2011): *Pozycje składniowe frazy bezokolicznikowej we współczesnym zdaniu polskim*. Toruń.
- Gębka-Wolak M. (w druku): *Między leksyką a składnią, czyli o specyficznych właściwościach gramatycznych wyrażeń typu gdzie on nie mieszkał, celnik jak nie wrześnie, ja ci porzucam, kupców a kupców*.
- Herman W. (2004): *Frazem – próba definicji*. „Poradnik Językowy” z. 7, s. 20–29.
- Kosek I. (1999): *Przyczasownikowe frazy przyimkowo-nominalne w zdaniach współczesnego języka polskiego*. Olsztyn.

- Kosek I. (2011): *Wariantywność zwrotów frazeologicznych a granice jednostki leksykalnej*. [W:] *Perspektywy współczesnej frazeologii. Wariantywność we frazeologii*. Red. P. Fliciński. Poznań, s. 9–22.
- Laskowska E. (2001): *Miejsce frazemów w kontekście*. [W:] *Frazeografia słowiańska*. Red. M. Balowski, W. Chlebda. Opole, s. 203–208.
- Lewicki A.M. (2003): *O motywacji frazeologizmów*. [W:] *Studia z teorii frazeologii*. Łask, s. 259–274.
- Mel'čuk I.A. (1987) *Un affixe dérivationnel et un phrasème syntaxique du russe moderne : essai de description formelle*. „Revue des Études Slaves” t. 59, z. 3, s. 631–648. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/slave_0080-2557_1987_num_59_3_5680, dostęp: 6.02.2013.
- Mel'čuk I.A. (2003): *Collocations dans le dictionnaire*. [W:] *Les écarts culturels dans les dictionnaires bilingues*. Red. T. Szende. Paris, s. 19–64.
- Mel'čuk I.A. (2008): *Phraséologie dans la langue et dans le dictionnaire*. [W:] *Repères & Applications (VI)*. Red. À. Campà, L. Baqué. Barcelona, s. 187–200. <http://olst.ling.umontreal.ca/pdf/MelcukPhraseme2008.pdf>, dostęp 19.08.2013.
- Misz H. (1967): *Opis grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*. Bydgoszcz.
- Misz H., Szupryczyńska M. (1971): *Nad zagadnieniem deskryptorów dla niewspółrzędnych grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*. [W:] *Problemy składni polskiej*. Oprac. A.M. Lewicki. Warszawa, s. 160–181.
- Moroz A. (2010): *Parenteza ze składnikiem czasownikowym we współczesnym języku polskim*. Toruń.
- Moroz A. (2013): *Pomiędzy składnią a leksyką – problemy proceduralne*. „LingVaria”, VIII, nr 2 (16), s. 149–161.
- Müldner-Nieckowski P. (2007): *Frazeologia poszerzona*. Warszawa.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego* (2012): Red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk. Warszawa.
- Nunberg G., Sag I.A., Wasow Th. (1994): *Idioms*. „Language”, 70, s. 491–538.
- Pajdzińska A. (2006): *Szeregi wariantów a mechanizmy łączliwości frazeologicznej*. [W:] *Studia frazeologiczne*. Łask.
- Saloni Z., Świdziński M. (1998): *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa.
- Szupryczyńska M. (1996): *Pozycja składniowa frazy celownikowej w zdaniu polskim*. Toruń.
- Umińska-Tytoń E., Bieńkowska D. (2004): *Związek frazeologiczny a formuła*. [W:] *Poliszczyna mówiona mieszkańców miast*. Red. H. Sędziak. Białystok, s. 199–210.
- Veyrenc J. (1986): *Phrases et idiomes tautonymiques en russe moderne (obed kak obed et ses variations)*. [W:] *IVe Colloque de linguistique russe (Toulouse, 18–20 mai 1984)*. Paris, s. 301–324.
- Węgrzynek K., Przybylska R., Żmigrodzki P. (2012): *Opis jednostek nieciągłych w Wielkim słowniku języka polskiego PAN*. „Język Polski”, z. 5, s. 353–367.
- Wiśniewski M. (2005): *Dystrybucyjne właściwości odprzymiotnikowych nazw cech we współczesnej polszczyźnie*. Toruń.
- Апресян Ю.Д., Богуславский И.М., Иомдин Л.Л., Санников В.З. (2010): Теоретические проблемы русского синтаксиса: Взаимодействие грамматики и словаря. Москва.
- Баранов А.Н., Добровольски Д.О. (2003): *Понятие речевой формулы: определение и типология*. „Русский Язык Сегодня” 2, s. 39–55.
- Величко А. (2010): *Синтаксические фразеологизированные структуры как специфическое явление русской синтаксической системы*. „Studia Rossica Posnaniensia”, vol. XXXV, s. 289–297.

- Иомдин Л.Л. (2003): *Большие проблемы малого синтаксиса*. [W:] *Труды международной конференции по компьютерной лингвистике и интеллектуальным технологиям Диалог 2003*. Red. И.М. Кобозевой, Н.И. Лауфер, В.П. Селегея. Москва, s. 216–222.
- Йорданская Л.Н., Мельчук И.А. (2007): *Смысл и сочетаемость в словаре*. Москва.
- Мельчук И.А. (1995): *Un affixe dérivationnel et un phrasème syntaxique du russe moderne*. [W:] *Русский язык в модели СМЫСЛ ↔ ТЕКСТ*. Москва–Вена, s. 325–345.

Summary

The purpose of this paper is to identify and define the characteristic features of non-free (set) phrases. Following I. Mel'čuk's theory, we shall interpret such structures as a type of phraseme. The non-free phrases convey a certain meaning thanks to their unique configuration of segmental and supra-segmental elements. Segmental elements include lexemic variables, i.e. lexemes interchangeable in a given type of phraseme, which may take different inflectional forms within the same expression, cf. *skandal nad skandale, owoc nad owoce, pieśń nad pieśniami*, and lexemic stables, i.e. grammatical elements such as prepositions or conjunctions, cf. *nad*. Supra-segmental elements include sentence stress and intonation and other prosodic features.

Information presented in this paper concerning the internal structure and syntax of non-free phrases can be used in order to facilitate identifying such phrases in Polish texts, allowing us to have a clearer idea on the range and number of these structures in contemporary Polish.